

СЕКЦІЯ 2 СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.9

Гончар О.М.*асистент,**аспірант кафедри міжнародної економіки та туризму
Донецького національного університету економіки та торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського*

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: СУТНІСТЬ ТА КЛЮЧОВІ ФАКТОРИ

У статті проаналізовано вітчизняний та міжнародний досвід щодо трактування сутності конкурентоспроможності національної економіки. Проаналізовано методику, яку використовує Всесвітній економічний форум для розрахунку індексу глобальної конкурентоспроможності. Визначено основні фактори конкурентоспроможності національної економіки.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентоспроможність національної економіки, ключові фактори конкурентоспроможності, Всесвітній економічний форум, глобалізація, індекс глобальної конкурентоспроможності.

Гончар А.М. КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ: СУЩНОСТЬ И КЛЮЧЕВЫЕ ФАКТОРЫ

В статье проанализирован отечественный и международный опыт трактовки сущности конкурентоспособности национальной экономики. Проанализирована методика, которую использует Всемирный экономический форум для расчета индекса глобальной конкурентоспособности. Определены основные факторы конкурентоспособности национальной экономики.

Ключевые слова: конкурентоспособность, конкурентоспособность национальной экономики, ключевые факторы конкурентоспособности, Всемирный экономический форум, глобализация, индекс глобальной конкурентоспособности.

Honchar O.M. COMPETITIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY IN TERMS OF GLOBALIZATION: ESSENCE AND THE KEY FACTORS

Domestic and international experiences in the interpretation of the essence of competitiveness of the national economy were analyzed. The method used by the World Economic Forum to calculate the global competitiveness index was analyzed too. The major factors of competitiveness of the national economy were determined.

Keywords: competitiveness, competitiveness of the national economy, the key factors of competitiveness, the World Economic Forum, globalization, Global Competitiveness Index.

Постановка проблеми. Для країн світу зміцнення їхньої конкурентоспроможності за рахунок таких заходів, як розвиток суспільства, цифрової економіки та інших факторів зростання, орієнтованих на майбутнє, є необхідною умовою в глобалізованому просторі.

Для координації дій на національному рівні створюються організації, діяльність яких направлена на виявлення майбутніх тенденцій та консультування підприємств і державних установ з питань політики і стратегії розвитку для зміцнення конкурентоспроможності національних економік.

Дослідження конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобалізації є важливим завданням, оскільки дозволяє виявити основні конкурентні переваги та недоліки, зміцнити позиції національної економіки у провідних світових рейтингах і тим самим привернути увагу найбільших світових інвесторів. Конкурентоспроможна економіка сприяє більш ефективному використанню продуктивних сил через інновації, є одночасно передумовою та стимулом сталого економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення питання конкурентоспроможності національних економік на глобальному рівні зробили групи зарубіжних вчених з Міжнародного інституту розвитку менеджменту (IMD) (А. Bris,

J. Caballero, С. Cabolis та ін.), Всесвітнього економічного форуму (WEF) (С. Browne, G. Corrigan, R. Crotti, X. Sala-i-Martin та ін.). Зазначені організації є найвідомішими центрами з дослідження конкурентоспроможності на глобальному рівні. На основі власних методологій IMD та WEF складають рейтинги конкурентоспроможності, які публікують у щорічниках World Competitiveness Yearbook та Global Competitiveness Report відповідно.

Усе більшого впливу у питанні дослідження конкурентоспроможності національних економік набуває Глобальна федерація рад з конкурентоспроможності (GFCC), яка об'єднує зусилля дослідників конкурентоспроможності з різних країн (Alessandro Golombiewski Teixeira, Lori Schmidt, Alexander Idrisov, H.E. TaeshinKwon, Deborah L. Wince-Smith та ін.). GFCC розроблено власну методику оцінки конкурентоспроможності на основі восьми груп показників, а також створено програмний продукт (The Decoder), який дозволяє аналізувати конкурентоспроможність національної економіки у різних вимірах. Організація щорічно публікує Принципи глобальної конкурентоспроможності (GFCC Global Competitiveness Principles), які узгоджуються більш ніж 30 національними організаціями з конкурентоспроможності, та Найкращі практики зі стратегій конкурентоспроможності (Best Practices in Competitiveness Strategy).

Серед центрів дослідження конкурентоспроможності одне з провідних місць займає Інститут Стратегії та Конкурентоспроможності (ISC) Гарвардської школи бізнесу на чолі з М. Портером. Науковцями Інституту досліджуються питання факторів впливу на конкурентоспроможність національних економік, теоретичні аспекти визначення конкурентоспроможності, питання конкурентоспроможності регіонів, міст та окремих територій.

Серед вітчизняних науковців, які досліджують питання конкурентоспроможності, зокрема, теоретичні підходи до визначення поняття конкурентоспроможності, можна назвати В.О. Морохову, О.О. Масляєву, О.М. Загурського та ін. Дослідженню факторів конкурентоспроможності національної економіки присвячено роботи, М.І. Синюченко, Ю.В. Гончарова, О.Б. Чернеги, Ю.Г. Бочарової та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак як серед вітчизняних, так і серед зарубіжних науковців немає єдиної думки щодо трактування поняття «конкурентоспроможність національної економіки». Зі змінами у глобальному середовищі змінюються і фактори, які визначають конкурентоспроможність національних економік на глобальному рівні, тому думки науковців щодо їх кількості, вагомості, класифікації різняться. Таким чином, набуває актуальності аналіз існуючих трактувань поняття «конкурентоспроможність національної економіки», визначення таких, що відповідають сучасним тенденціям розвитку глобального середовища. Не менш важливим є аналіз факторів конкурентоспроможності національних економік, що дозволить знайти можливості для її підвищення.

Мета статті полягає в аналізі сутності конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобалізації, вивченні визначальних факторів конкурентоспроможності національних економік через методологію, яку використовує Всесвітній економічний форум при визначенні рейтингу глобальної конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вплив процесів глобалізації, який сприяє виникненню економічних відносин між країнами, регіонами, глобальними містами, транснаціональними корпораціями, розвиток інформаційних технологій та боротьба у сфері інновацій виводять вивчення конкурентоспроможності на найвищий глобальний рівень.

Розглянемо різні трактування поняття «конкурентоспроможність національної економіки» зарубіжними дослідниками (табл. 1).

Аналіз зарубіжних джерел вказує на відсутність єдиного підходу до трактування конкурентоспроможності національної економіки, проте схожими за змістом є визначення IMD та GFCC. М. Delgado в основу свого визначення закладає показник рівня виробництва на душу працездатного населення, тобто конкурентоспроможність визначається здатністю країни максимально ефективно використовувати працездатне населення. National Competitiveness Council в основі національної конкурентоспроможності вбачає мікроекономічну складову.

Найбільш повним та одночасно лаконічним, на нашу думку, є визначення, що наводить WEF у звіті про глобальну конкурентоспроможність, характеризуючи її як набір інститутів, політик і факторів, що визначають рівень продуктивності в економіці, яка, у свою чергу, встановлює рівень добробуту, якого країна може досягти [6]. Конкурентоспроможність національної економіки – багатозначний термін, який найчастіше означає: здатність країни домогтися високих темпів економічного зростання, які були б стійкими в середньостроковій перспективі; або рівень продуктивності факторів виробництва в даній країні; або здатність компаній даної країни успішно конкурувати на тих чи інших міжнародних ринках [8].

Вітчизняні економісти, досліджуючи питання трактування поняття «конкурентоспроможність національної економіки», наводять наступні формулювання:

- обумовлені економічними, соціальними і політичними факторами позиції держави або товаровиробника на внутрішньому і зовнішньому ринках. Для відкритої економіки це поняття включає здатність країни чи фірми протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку і ринках третіх країн [7];
- здатність економіки в умовах вільної конкуренції виробляти товари і послуги, що задовольняють вимогам світового ринку, реалізація яких збільшує добробут країни й окремих її громадян і підвищує соціально-економічну оптимальність, яка виявляється у високому суспільному ефекті [8];
- характеристика, що визначає обумовлене економічними, соціально-демографічними, політичними, екологічними факторами стійке становище країни на внутрішньому ринку, спроможність долати бар'єри виходу на зовнішній ринок та здатність вести конкурентну боротьбу [9];
- спроможність країни створювати правові, інфраструктурні, наукові, фінансові та в цілому весь спектр інституційних умов, які дають змогу економіці розвиватися динамічно, використовуючи інноваційні технології на всіх рівнях, і на цьому фунда-

Таблиця 1

Трактування поняття «конкурентоспроможність національної економіки» в зарубіжних джерелах

Трактування	Дослідник або група дослідників
Національна конкурентоспроможність є довгостроковим зростанням рівня життя за рахунок поліпшення продуктивності [1].	GFCC
Складне поняття, яке включає безліч взаємопов'язаних і взаємозалежних факторів. Конкурентоспроможність визначається здатністю фірм конкурувати на ринках. Національна конкурентоспроможність країни – здатність підприємств країни конкурувати на міжнародних ринках [2].	National Competitiveness Council (Ireland)
Поле економічних знань, на якому аналізуються факти і політики, які формують здатність нації створювати і підтримувати умови, які дозволяють підприємствам створювати більшу вартість та збільшувати добробут народу [3].	IMD
Конкурентоспроможність країни залежить від здатності її промисловості до інновацій і модернізації [4].	ISC (M. Porter)
Очікуваний рівень виробництва на душу працездатного населення, урахувавши загальну оцінку країни як місця для ведення бізнесу [5].	M. Delgado, C. Ketels, M. Porter, S. Stern
Набір інститутів, політик і факторів, що визначають рівень продуктивності в економіці, яка, у свою чергу, встановлює рівень добробуту, якого країна може досягти [6].	WEF

менті створювати умови для збільшення добробуту громадян країни та підвищенні соціально-економічної результативності, яка виявляється у високому суспільному ефекті. Тобто конкурентоспроможність країни – це її здатність забезпечити стає економічне зростання та високу соціальну спрямованість національної економіки [8].

Отже, погляди вітчизняних науковців на визначення конкурентоспроможності національної економіки в цілому збігаються з поглядами провідних зарубіжних дослідників. Підходи до трактування даного поняття відрізняються рівнем конкурентоспроможності, який береться за основу, або факторами, що визначають національну конкурентоспроможність.

Більшість науковців схиляються до думки, що конкурентоспроможність є багаторівневим поняттям, при цьому виділяють від двох до п'яти рівнів. Кожен попередній рівень обумовлює наступний, фундаментом або найнижчим рівнем конкурентоспроможності виступає рівень товару (рис. 1).

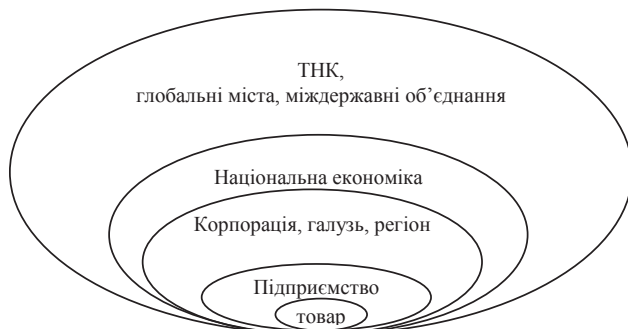

Рис. 1. Рівні конкурентоспроможності

Складено автором на основі джерела [10]

Між окремими рівнями конкурентоспроможності існує зв'язок, конкурентоспроможність вищих рівнів відрізняється більшим масштабом та включає попередні рівні.

Деякі вчені вважають за доцільне розглядати конкурентоспроможність на двох рівнях: макроекономічному (як конкурентоспроможність країни) та мікроекономічному (як конкурентоспроможність галузі, окремого товаровиробника чи товару) [7].

Аналіз підходів до визначення показників міжнародної конкурентоспроможності національних економік вказує на те, що переважна більшість вчених схиляється до багатфакторності процесу визначення міжнародної конкурентоспроможності. Це зумовлено процесами глобалізації, прискоренням темпів науково-технічного прогресу і т. д. Найпоширенішими є наступні групи факторів: економічні, соціальні, політичні, інформаційні та ін.

М. Портер виділяє п'ять головних факторів, які впливають на конкурентоспроможність країни: рівень розвитку науки і технології, обсяг капіталу, кількість робочої сили, розвиток інфраструктури, інформація [11, с. 34]. Вчений вводить поняття «національний ромб» – система, компоненти якої взаємно підсилюються. Кожний детермінант впливає на всі інші. Останній елемент, необхідний для повної картини, – дії уряду. Державні установи будь-якого рівня можуть і підсилити, і послабити конкурентні переваги країни [11, с. 92–94]. Таким чином, саме системний підхід, на думку М. Портера, є визначальним для характеристики конкурентних переваг країни [12].

Значна увага серед економістів приділяється різним механізмам підвищення конкурентоспроможності, наприклад, освіті та навчанню, технологічному

прогресу, макроекономічній стабільності, високому рівню державного управління, розвиненості бізнесу й ринкової ефективності. І хоча всі зазначені фактори є важливими для конкурентоспроможності й економічного зростання, вони не виключають один одного. Два або більша частина з них можуть відігравати важливу роль одночасно, що підтверджується різними науковими працями з економіки [13]. Слід виокремити ряд неекономічних факторів, що чинять значний вплив на конкурентоспроможність національної економіки, які об'єднують в окремий клас цивілізаційних детермінант [14].

Розглядаючи фактори конкурентоспроможності макrorівня, дослідники погоджуються, що оскільки в конкурентній боротьбі між країнами беруть участь підприємства, то ці фактори залишаються незмінними, проте з урахуванням особливостей і масштабності макrorівня (історія країни; рівень відкритості економіки; політична кон'юнктура; наявність сильної держави; наявність союзників; відсутність потужних об'єднаних конкурентів; екологічна ситуація та багато інших елементів у різноманітному поєднанні) коригуються відповідно до умов функціонування всієї господарської системи [10].

Рівень конкурентоспроможності країни визначається за різними методиками. У наукових дослідженнях глобальної конкурентоспроможності найчастіше згадуються методики Всесвітнього економічного форуму та Міжнародного інституту розвитку менеджменту. Відштовхуючись від них, здійснюються спроби вдосконалення або пошуку нових методик розрахунку.

При розрахунку індексу глобальної конкурентоспроможності (GCI) до уваги береться складність економічних процесів і пропонується виважене середнє значення великої кількості різних компонентів, кожен з яких відбиває один з аспектів конкурентоспроможності [13].

У звіті з глобальної конкурентоспроможності WEF аналізується конкурентоспроможність відповідно до 12 складових: інститути, інфраструктура, макроекономічне середовище, охорона здоров'я та початкова освіта, вища освіта і перепідготовка, ефективність ринку товарів, ефективність ринку праці, розвиток фінансового ринку, технологічна готовність, розмір ринку, рівень розвитку бізнесу та інновацій. Вони, у свою чергу, об'єднані в три субіндекси відповідно до трьох основних стадій розвитку: основні вимоги, підсилювачі ефективності та інноваційні фактори та вишуканості. Три підіндекси наведені з різними ваговими коефіцієнтами при розрахунку загального індексу, залежно від стадії розвитку кожної економіки, яка визначається показниками ВВП на душу населення і часткою в експорті мінеральної сировини [6]. Усі 12 складових конкурентоспроможності пов'язані між собою і можуть чинити взаємний вплив.

На думку учасників Всесвітнього економічного форуму, в основу теорії конкурентоспроможності країн покладено три стадії розвитку:

- факторна – поширюється на країни з найнижчим рівнем розвитку, для яких мобілізація основних виробничих факторів (земля, природні ресурси, сировинні товари та некваліфікована праця) – головна умова макроекономічного зростання;

- інвестиційна – стосується країн, де економічне зростання залежить від інвестицій, а конкурентоспроможність досягається через використання світових технологій у внутрішньому виробництві. Прямі іноземні інвестиції, спільні підприємства та аутсор-

синг дають можливість інтегрувати національну економіку в світову виробничу систему;

– інноваційна – поширюється на країни з високим рівнем економічного розвитку, які перейшли від економіки, що імпортує технології, до економіки, котра їх створює [16].

Слід зазначити, що у звіті з глобальної конкурентоспроможності WEF у 2015 р. рейтинг найбільш конкурентоспроможних економік очолюють Швейцарія, Сінгапур, Сполучені Штати Америки та Німеччина. Також у топ-10 увійшли Нідерланди, Японія, Гонконг, Фінляндія, Швеція та Велика Британія.

Критика методики розрахунку GCI здебільшого пов'язана з великою кількістю показників, що визначаються методом експертних оцінок, а не об'єктивними числовими характеристиками.

Окрім перерахованих багатофакторних методик, існують однофакторні, які ранжують національні економіки виходячи з одного показника. Зокрема, одним з показників, який характеризує конкурентоспроможність економіки, згідно з методологією Світового банку, є індекс інноваційної економіки. Також використовують індекс людського розвитку та ін. Проте і дані показники розраховують виходячи з ряду факторів.

Окрім перерахованих методик, існує підхід, відповідно до якого національна конкурентоспроможність зводиться до питання знаходження продуктивності або ж загальної ефективності економіки країни [17].

Висновки. Конкурентоспроможність національної економіки на світовому ринку відіграє важливе значення, визначаючи економічний стан та показники економічного розвитку країни. Питання трактування конкурентоспроможності національної економіки розглядається крізь призму інституційних та ринкових механізмів, а також факторів, які її визначають. Конкурентоспроможність національної економіки найбільш влучно визначає Всесвітній економічний форум як набір інститутів, політик і факторів, що визначають рівень продуктивності в економіці, яка, у свою чергу, встановлює рівень добробуту, якого країна може досягти. Думки вітчизняних дослідників, по суті, збігаються із трактуванням конкурентоспроможності зарубіжними авторами.

На даний момент питання підвищення рівня конкурентоспроможності є одним з найактуальніших. Одним із методів підвищення конкурентоспроможності національних економік є вплив на фактори, які її зумовлюють. Проблеми національних економік є прихованим резервом підвищення конкурентоспроможності, їх вирішення створює конкурентні переваги для країни. Системний підхід до усунення недоліків дозволяє підсилити ефект за рахунок взаємопов'язаності факторів конкурентоспроможності національної економіки, що дозволить вийти

на вищий рівень розвитку і отримати додаткову синергетичну складову.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційний сайт Глобальної федерації рад з конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://thegfcc.org>.
2. Офіційний сайт Національної ради з конкурентоспроможності (Ірландія) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.competitiveness.ie/>.
3. Офіційний сайт Міжнародного інституту розвитку менеджменту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imd.org/wcc/>.
4. Офіційний сайт Інституту Стратегії та Конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.isc.hbs.edu/>.
5. The Determinants of National Competitiveness. Mercedes Delgado, Christian Ketels, Michael E. Porter, and Scott Stern. NBER Working Paper № 18249.– July 2012.
6. World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/faqs/>.
7. Морохова В.О. Конкурентоспроможність: аналіз теоретичних підходів до визначення поняття / В.О. Морохова, О.О. Нужний // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». – 2012. – Вип. 9 (2). – С. 443–451.
8. Синюченко М.І. Конкурентоспроможність національної економіки: дослідження ефективності факторів зростання / М.І. Синюченко // Бізнес Інформ. – 2014. – № 7. – С. 14–17.
9. Масляєва О.О. Економічна сутність категорії «конкурентоспроможність»: дефініція та систематизація / О.О. Масляєва // Ефективна економіка. – 2011. – № 10.
10. Загурський О.М. Теоретико-методологічні підходи до визначення категорії «конкурентоспроможність» / О.М. Загурський // Наукові праці НДФІ. – 2014. – Вип. 3. – С. 38–49.
11. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
12. Романенко В. Конкурентоспроможність національної економіки: системний підхід / В. Романенко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2012. – № 2. – С. 21–28.
13. Паламарчук О.М. Міжнародна конкурентоспроможність України: оцінка проблем та шляхи покращення конкурентних позицій / О.М. Паламарчук // Економічний вісник університету. – 2013. – Вип. 20 (1). – С. 111–115.
14. Чернега О.Б. Аналіз та оцінка впливу цивілізаційної складової на параметри розвитку та рівень конкурентоспроможності країн / О.Б. Чернега, Ю.Г. Бочарова // Журнал європейської економіки. – 2012. – Т.11. – № 1. – С. 55–91.
15. Назиров К.З. Конкурентоспроможність економіки України на сучасному етапі / К.З. Назиров // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія «Економічна теорія та право». – 2013. – № 4. – С. 165–172.
16. Вальтер Ж. Конкурентоспособность: общий подход / Ж. Вальтер. – М.: РЕЦЭП, 2005. – 52 с.
17. Швайка Л.А. Конкурентоспроможність національної економіки: теоретичний аспект / Л.А. Швайка // Квалілогія книги. – 2009. – № 2. – С. 127–130.